

GELİR DÜZEYİ VE ÇOCUK EMEĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ÜLKELERARASI BİR KARŞILAŞTIRMA

Dr. Onur Sunal

Başkent Üniversitesi
Ticari Bilimler Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, çocuk işçilik ile bu olgunun varlığının en temel nedeni olarak gösterilen yoksulluk arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle, çocuk işçiliğin tarihsel ve kuramsal boyutu tartışılmıştır. Ardından, iktisadi açıdan çocuk işçiliğini açıklayan ve çocuk işçiliğinin nedenini yoksullukla ilişkilendiren çağdaş modeller ele alınmıştır. Bu kuramsal yaklaşımların ışığında, 148 ülkeye ilişkin çocuk işçilik oranı ve kişi başına düşen gelir verileri kullanılarak, yoksulluk ve çocuk işçilik arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ülkeler, dört gelir grubuna (0-1.000\$; 1.001-2.000\$; 2.001-4.000; 4.001-9.000\$) ayrılmıştır. Bu çalışmada SPSS 10 kullanılarak, 148 ülkedeki çocuk işçilik oranları ve kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmış ve anlamlılıklarına bakılmıştır. Sonuç olarak yoksul ülkelerin bulunduğu ilk iki grupta kişi başına düşen gelir ve çocuk işçilik oranları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmüştür. Ayrıca 148 ülkeye bakıldığında da, çocuk işçilik ile kişi başına düşen ortalama gelir arasında anlamlı (-,53) bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çocuk işçiliği, yoksulluk, gelir dağılımı, çocuk işçilik oranı, sosyal politika.

The Relationship Between Income Levels and Child Labor: A Cross Country Comparison

Abstract

In this study, the relationship between child labour and poverty is addressed. In that respect, the historical and theoretical dimensions and aspects of the subject is discussed at first. Then, contemporary models that explain child labor using economic theory are examined. The aim of this study is to reveal the relationship between poverty and child labor by using per capita income and child labor ratio data of 148 countries. In that respect countries are divided into four groups according to their income levels (0-1000\$; 1001-2000\$; 2001-4000; 4001-9000\$). Then using SPSS 10, the correlation coefficients between per capita incomes and child labor ratios within each group and in between 148 countries are computed. In the first two poor groups there is a significant relationship between per capita income and child labor ratios. Also, the relationship is significant (-,53) when 148 countries are taken into account.

Keywords: Child labor, poverty, per capita income, child labor ratio, social policy.

Gelir Düzeyi ve Çocuk Emeği Arasındaki İlişki: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma

Giriş

İngiliz Baronu Sir Robert Peel'in 1802 tarihli imalathaneler ile ilgili yasa teklifi, çocuk emeğini ortadan kaldırabilmek için yapılan uzun soluklu mücadelenin mihenk taşlarından birini teşkil etmektedir. Çocuk işçiliği, yeni bir olgu değildir; dünyanın değişik bölgelerinde, tarihin farklı kesitlerinde çocuk işçilik ekonomik yaşamın her zaman bir parçası olmuştur. Özellikle, endüstri devrimi ile birlikte çocuklar, Avrupa'da fabrikalarda yoğun olarak çalışmaya başlamışlar, Amerika'da ise 19.y.y.'ın ortalarından sonra emekçi sınıfına dahil olmuşlardır. Günümüzde çocuk işçiler, yoğun olarak üçüncü dünya ülkelerinde görülmektedir ve bu durum son birkaç on yıldır değişmemiştir (Basu, 1999). Bugün çocuk işçilik oranları yüksek olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin endüstri devriminin arifesindeki hallerine, onların devrimden 50-100 yıl sonra çocuk işçiliğinin azaldığı dönemlerine daha çok benzemektedir. Çocuk işçiliğinin özellikle yoğun olarak görüldüğü aile çiftliklerinde ve işletmelerinde, enformel sektörde, mevsimlik ve yarım zamanlı işlerde, bu sorunu belgelemek ve ölçmek oldukça zordur. Tarihsel açıdan düşünüldüğü zaman, herkesçe görülen ve bilinen kayıtlı sektörlerde çocuk işçiliğinin azalması, bu sorunun kaybolduğuna dair bir işaret olarak algılanmıştır. Oysa gerçekte, durumu belirleyebilmek için, ekonominin karanlık köşelerine de ışık tutmak gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde çocuk işçilik oranlarının 19.yy.'ın sonu ve 20. yy.'ın başlarında düşmüş olması, endüstrileşmekte olan ülkelerde de gelecekte aynı oranların düşeceği öngörülerinin bundan elli yıl önce yapılmasına neden oluyordu. Çocuk işçilik oranlarında yaşanacak olan düşmenin endüstrileşmenin getireceği refah ve gelir artışının bir sonucu olacağı beklenmekteydi. Ne var ki, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yayınladığı 2002 tarihli geniş kapsamlı rapor, dünyada çocuk işçilik sorununun ne denli büyük olduğunun en önemli kanıtlarından birini teşkil ediyor (Humphries, 2003).

Yoksulluk, çocuk işçiliğinin varlığını açıklamak konusunda en çok kullanılan kavramdır. Çocukların çalışma yaşamına kendi istemleri dışında girdikleri, daha da önemlisi çocukların çalışmaları konusundaki kararın aileleri tarafından verildiği kabul edilmektedir. Bu nedenle, çocukların emeği karşılığı elde ettikleri gelire gereksinimi olan aileler de doğal olarak yoksul olarak değerlendirilmektedir. Son zamanlarda, çocuk işçilik olgusunu açıklayabilmek için, tarihsel yönü ağır olan çalışmalarda¹ değinilmediği düşünülen matematiksel ve istatistiksel modellerle ağırlık verilmiş ve çocuk emeği konusuna kuramsal bir boyut katılmıştır. Bu çalışmada, yoksulluk ve çocuk işçilik arasında kurulmaya çalışılan bağ, kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınacak, daha sonra ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri ve çocuk işçilik oranları kullanılarak karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Kuramsal olarak çocuk işçiliği açıklamak üzere kullanılan temel modellerde iki varsayımın önemle üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki 'Konfor Aksiyomu (KA)' diğeri ise 'İkame Aksiyomu (İA)'dur. KA'ya göre, hanehalkları çocuklarını ancak yoksulluk nedeniyle, zorunda kaldıkları zaman, çalışmaya gönderirler. Basu (1999) çocukların çalışmamalarını ya da okula gidiyor olmalarını bir lüks olarak değerlendirmektedir. Bir başka deyişle, hanehalkı geliri ya da yetişkin geliri çok düşük olan ailelerin, çocuklarını çalışma yaşamından uzak tutmak gibi bir lüksleri bulunmayabilir. Hanehalkları, gelirleri belirli bir oranda artmaya başladıktan sonra çocuklarını çalışmaktan alıkoyabilirler. Burada üzerinde durulması gereken bir varsayım da ailelerin özgecil olduklarıdır. Bir başka deyişle, çocuklarını zorunda kaldıkları için çalıştırıyor olduklarıdır. Edmonds (2003), Vietnam'ın 1993-1998 yılları arasındaki çocuk işçilik oranları, yoksulluk sınırı ve hanehalkı yetişkin gelir verilerini kullanarak bir çalışma yapmış ve yoksulluktan kurtulan hanehalklarındaki çocuk işçilik oranlarında yaşanan düşmenin %80'inin, ailelerin ekonomik durumlarındaki iyileşme ile açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Kuramı destekler nitelikte, Wahba'nın (2002) Mısır'a ilişkin verileri kullanarak yaptığı çalışmasında da, ücretlerde yaşanacak %10'luk bir artışın erkek çocukların çalışma olasılıklarını %22, kız çocukların çalışma olasılıklarını %13 azaltacağı sonucuna varılmıştır.

Çocuk işçiliğini kuramsal açıdan modellerken kullanılan diğeri bir varsayım ise 'İkame Aksiyomu' dur. Buna göre, çocuk emeği ve erişkin emeği

---

¹Goldin, 1979; Cunningham, 1990; Nardinelli, 1984; Horrell ve Humphries, 1995; Cunningham ve Viazzo, 1996.

ikame edilebilir niteliktedir. Bir başka ifadeyle bu varsayım, bazı işlerin (örneğin halı dokuma) sadece çocuklar tarafından yapılabileceği görüşüne karşı çıkmakta ve çocuk emeği kullanılan her işte yetişkin emeği de kullanılabileceğini kabul etmektedir. Burada çocuk emeğinin, yetişkin emeğinden daha ucuza mal olduğu gerçeği elbette göz ardı edilmemelidir. Bu varsayımlardan hareketle Basu ve Tzannatos (2003), geliştirdikleri modelde, hanehalklarının, kendileri için yetecek kadar bir tüketimi karşılayacak kadar gelir (sadece yetişkinlerin çalışması sonucu) elde ettiği durumlarda çocuklarını çalıştırmayacaklarını, aksi takdirde bu açığı kapatacak kadar çocuk emeğini piyasaya arz edeceklerini kabul etmektedirler.

Bu varsayımlardan hareketle emek arz ve talepleri göz önünde bulundurulduğunda Basu ve Van'ın (1998) özgün modelinde üç farklı noktada denge görülebilir: Bunlardan ilkinde, denge yetişkin ücret seviyesi, hanehalkının tüketim gereksinimlerini karşılayacak düzeyin üzerindedir ve bu nedenle aileler çocuklarını çalıştırmamaktadır. Diğerinde ise, denge ücret seviyesi, hanehalkının tüketim gereksinimlerini karşılayacak düzeyin çok altındadır ve bu nedenle aileler çocuklarını tam zamanlı çalıştırmaktadırlar. Bir başka ve son denge durumunda ise aileler, çocuklarını hanehalkının ihtiyacı olan gelir açığını tamamlayacak kadar çalıştırılırlar, bu yolla arta kalan zamanda okul yaşamlarını sürdürebilmeleri fırsatı vardır. Ancak bu, gerçekte her zaman mümkün olmayabilir, çünkü çalışmak okula gitmeyi imkânsız hale getirebilir.

Yukarıda vurgulanan modelde, ailelerin çocuklarını zorunda kaldıkları zaman çalıştırdıkları varsayımı yapılmıştır. Gupta (2000), çoğu zaman ailelerin çocuklarının içinde bulunduğu durumu çok önemsemediğini, çünkü işverenle bir pazarlık yaparak çocuğun emeği karşılığı olan parayı olduğu gibi aldıklarını ortaya koymuştur. Hatta Gupta, çocuk işçiler için belirlenecek bir asgari ücret uygulamasının çocukların aileleri tarafından sömürülmesini azaltacağını belirtmiştir. Moehling (1995), kırsal kesimde yaşayan Amerikan hanehalkı verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, çalışan çocukların çalışmayan çocuklara göre hanehalkı kaynaklarından daha çok faydalandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu da bir bakıma aile içindeki pazarlık gücünün, eve gelir açısından yapılan katkı ölçüsünde arttığının bir göstergesidir.

Hem Moehling hem de Gupta'nın çalışmaları, ailelerin her zaman özgecil bir yaklaşım içerisinde bulunmayabileceklerini öne çıkartmıştır. Benzer bir şekilde, Parsons ve Goldin (1989), 19.y.y.'da ABD'de yaşayan yoksul ebeveynlerin güçlü bir özgecil tutuma sahip olmadığını göstermeye çalışmışlar ve çocukların çalışması sonucu elde edilen gelir fazlasının cari aile tüketimi için kullanıldığını belirtmişlerdir. Çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak konusunda izlenecek yolun belirlenmesi açısından ailenin özgecil bir tutum içinde olup olmaması, politika belirleyiciler açısından yaşamsal bir öneme sahiptir.

Edmonds (2003), çocuklarının geleceği konusunda ebeveynler bencil bir tutum içindelerse ve çocuklarının çalışıyor olması sosyal ve ahlaki açıdan aileler için kötü bir durum ifade etmiyorsa, yoksul ebeveynlerin gelirleri artsa bile, çocuklarını çalıştırmaya devam edeceklerine işaret etmektedir.

Genel olarak, yoksulluk ve çocuk işçilik arasında kuramsal olarak kurulmaya çalışılan ilişki, birçok açıdan tartışılmıştır. Tarihsel bir bakış açısı ile ele alındığında, gelişmiş ülkelerde çocuk işçilik oranının toplumsal refah ve gelir arttıkça azalmış ve neredeyse yok olmaya yüz tutmuş olması nedeniyle, diğer ülkelerde de gelir ve refah düzeyi arttıkça çocuk işçilik sorununun ortadan kalkacağı varsayımı yapılmıştır (De Vries, 1994; Krueger, 1997). Bununla birlikte çocuk işçiliğinin varlığının kuşaklar arası bir 'yoksulluk tuzağı' şekline dönüşeceği ve bu nedenle orta ve uzun vadede yoksulluktan kurtulmanın çocuk işçiliğinin yok edilmesi açısından son derece önemli olduğunu ortaya koyan hem kuramsal hem de görgül yönü güçlü çalışmalar bulunmaktadır (örn., Basu, 1999; Emerson ve Souza, 2003; Hazan ve Berdugo, 2002)

Blunch ve Verner'e (2001) göre, çocuk işçilik ile yoksulluk arasında kurulmaya çalışılan geleneksel bağ, her zaman gerçekleri yansıtmamaktadır. Çocuğa zararlı olan ve onun insani sermayesinin gelişimini engelleyen ve acilen yok edilmesi gereken çalışma ile diğerlerini ayırmak gerekmektedir. Bhalotra ve Heady (2003), Ghana ve Pakistan'da tarımsal arazi açısından zengin olan evlerdeki çocukların çalışma olasılığının, yoksul olanlara göre çok daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Görüldüğü gibi birbirinden farklı ülkelerde ve değişik zaman dilimlerinde (endüstrileşme öncesinden bugüne) yapılmış olan çalışmalarda birbirinden farklı bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Beegle, Dehejia ve Gatti'ye (2003) göre, çocuk işçiler yoksul oldukları için çalışmak zorundadırlar ve çalışmaları karşılığında eve gelir getirirler. Bu onların yaşamda kalabilmelerinin tek yoludur. Bununla birlikte, çalışmalarını sırasında kazandıkları mesleki yetenekler ileride onlar için bir gelir imkânı yaratmaktadır. Ne var ki iyi bir eğitim almadıkları için (okula devam etme oranlarındaki düşüklük nedeniyle) vasıfsız birer işçi olarak çalışmaya mahkum olduklarından, bu durum bir yoksulluk tuzağı yaratmaktadır. Basu ve Van'ın (1998) ortaya koyduğu gibi, yoksulluk nedeniyle işgücü piyasasında çocuk emeğinin bulunması yetişkin ücretlerini aşağı çekmektedir. Düşük gelire sahip olan yetişkinler de yoksul oldukları için çocuklarının geçimini sağlayamamakta ve çocuklarını isteyerek ya da istemeden de olsa çalıştırmaktadırlar.

Çocuk işçilik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi çoğu zaman yazarlar, belirli bir ülkede zaman içerisinde yaşanan değişmelere odaklanarak açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu durumu şu şekilde özetleyebiliriz: Edmonds (2003), Vietnam'da 1993-1998 yılları arasında yaşanan değişimleri; Humphries (2003), endüstri devrimi sırasında ve sonrasında bugünün gelişmiş ülkelerinde görülen

değişmeleri; Galbi (1997) 18-19. y.y.'da İngiliz dokuma fabrikalarındaki durumu; Jensen ve Nielsen (1997), Zambiya için yoksulluk, çocuk işçilik ve okula devam verilerini kullanarak bu ülkedeki durumu; Nkamleu (2006), Fildişi Sahilleri'nde çiftliklerde görülen durumu; Patrinos ve Psacharopoulos (1997) Peru'da yaşanan değişmeleri ortaya koymuşlardır.

Daha öncede belirtildiği gibi, Basu ve Van (1998), kuramsal bir yaklaşımla geliştirdikleri işgücü piyasası modellerinde, iki denge durumu ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki çocuk işçiliğin olmadığı veya yasaklandığı ve bu nedenle işgücü arzında yaşanan düşme nedeniyle yetişkin ücretlerinin yüksek olduğu ve ailelerin çocuklarını çalıştırmaya gereksinim duymadığı denge durumudur. Diğer ise çocuk işçiliğin bulunduğu ve yetişkin ücretlerinin çocukların geçimini sağlayamayacak düzeyde düşük olduğu denge durumudur. Burada yoksulluk tuzağı ve çocuk işçilik arasında çok önemli bir bağın olduğu varsayımı yapılmıştır. Bunu destekler nitelikte yapılmış diğer çalışmalar da bulunmaktadır (Emerson ve Souza, 2002; Hazan ve Berdugo, 2002). Ancak bu kuramsal yaklaşımlarda ailelerin çocuklarına karşı özgecil bir tutum içerisinde oldukları benimsenmiştir.

Veri Analizi, Ülkeler ve Gruplar Arası Karşılaştırma

Çalışmanın bu bölümünde 2007 yılı UNICEF verileri kullanılarak ülkelerin çocuk işçilik oranları ve kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha önce yapılmış olan görgül çalışmalar, farklı ülkelerde o ülkelerdeki çocuk işçilik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Bunların da ışığında dünya ölçeğinde yoksulluk ve çocuk işçilik arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Bu bölümde yapılacak analizlerde, UNICEF'in 2007 yılında yayınladığı ülkelerin kişi başına düşen gelirleri ve çocuk işçilik oranları kullanılacaktır. Bu verilerden yola çıkarak önce ülkeler, gelir seviyelerine göre gruplara ayrılacaktır. Bu bağlamda ilk grupta, gelirleri 100\$ - 1.000\$ arasında yer alan 43 ülke; ikinci grupta gelirleri 1.001\$-2.000\$ arasında yer alan 16 ülke; üçüncü grupta gelirleri 2.001\$-4.000\$ arasında yer alan 22 ülke; dördüncü grupta ise gelirleri 4001\$-9000\$ arasında yer alan 15 ülke bulunmaktadır. İlk grupta, kişi başına düşen gelir miktarları baz alındığında, dünyanın en yoksul ülkeleri yer almaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü grupta sırasıyla daha yüksek gelire sahip ülkeler bulunmaktadır.

Tablo 1. Kişi Başına Düşen Gelir Düzeyi İle Çocuk İşçilik Oranları Arasındaki İlişki

Kişi Başına Gelir Düzeyi	Kişi Başına Düşen Ortalama Gelirlerin Ortalaması	Çocuk İşçilik Oranları Ortalaması (%)	Grup İçi Çocuk İşçilik Oranı - Kişi Başına Düşen Ortalama Gelir Korelasyonu
100\$-1.000\$ N ₁ (43)	Y ¹ 530,70 sd(267,10)	Ç ¹ 28,14 sd(13,72)	-0,57*
1.001\$-2.000\$ N ₂ (16)	Y ² 1.468,12 sd(227,98)	Ç ² 15,25 sd(9,19)	-0,50*
2.001\$-4.000\$ N ₃ (22)	Y ³ 3.006,36 sd(552,57)	Ç ³ 11,95 sd(9,15)	0,00
4.001\$-9.000\$ N ₄ (15)	Y ⁴ 6.170 sd(1292,52)	Ç ⁴ 6 sd(3,70)	0,35

*p< .05

n₁, n₂, n₃, n₄, sırasıyla 1, 2, 3 ve 4. grupta yer alan ülke sayısını göstermektedir. Y¹, Y², Y³ ve Y⁴ sırasıyla 1, 2, 3 ve 4. grupta yer alan ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelirlerinin ortalamasını göstermektedir. Ç¹, Ç², Ç³ ve Ç⁴ sırasıyla 1, 2, 3 ve 4. grupta yer alan ülkelerin çocuk işçilik oranlarının ortalamasını ifade etmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, ilk grupta yer alan ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelirlerinin ortalaması (Y¹) 530,70\$ ve çocuk işçilik oranlarının ortalaması (Ç¹) ise %28,14’dür. İkinci grupta yer alan ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelirlerinin ortalaması (Y²) 1.468,12\$ ve çocuk işçilik oranlarının ortalaması (Ç²) ise %15,25’dir. Üçüncü grupta yer alan ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelirlerinin ortalaması (Y³) 3.006,36\$ ve çocuk işçilik oranlarının ortalaması (Ç³) ise %11,95’dir. Dördüncü grupta yer alan ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelirlerinin ortalaması (Y⁴) 6.170\$ ve çocuk işçilik oranlarının ortalaması (Ç⁴) ise %6’dır. Görüldüğü gibi, kişi başına düşen ortalama gelirlerin ortalaması birinci gruptan dördüncü gruba doğru gidildikçe yükselmektedir. Aynı zamanda çocuk işçilik oranlarının ortalaması da birinci gruptan dördüncü gruba gidildikçe düşmektedir. Y⁴, Y¹’ün yaklaşık on bir katıdır. Ç¹, Ç⁴’ün yaklaşık altı katıdır.

Burada dikkat edilecek olursa kişi başına düşen geliri 9.000\$’ın üzerinde olan ülkeler, yaptığımız gruptandırmaya dâhil edilmemiştir. Çünkü bu gelir seviyesinin üzerindeki 52 ülkeden sadece 4’ünde çocuk işçilik oranı yüzdelikle ifade edilecek ölçüde büyüktür. Bir başka deyişle, bu 52 ülkeden 48’inde çocuk

işçilik, oransal açıdan yok ya da yok denilecek kadar azdır. Daha da dikkat çekici olan, gelir düzeyi 20.000\$'ın üzerinde olan 31 ülkeden hiçbirinde çocuk işçilik oransal açıdan yüzdeler bir biçimde ifade edilecek şekilde görülmemektedir. Özellikle yüksek gelir grubuna dahil olan ülkelerde UNICEF'in verileri baz alındığında çocuk işçilik yok denecek kadar az veya hiç yoktur.

Aynı grup (kişi başına düşen ortalama gelir aralığına göre) içerisinde yer alan iki ülkenin çocuk işçilik oranları birbirinden azımsanamayacak ölçüde farklı olabilmektedir. Bu nedenle, grupları birbiriyle karşılaştırırken, grup içi ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelir ve çocuk işçilik korelasyonlarına bakmak önemli ölçüde aydınlatıcı olmaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, en yoksul ülkelerin bulunduğu birinci grupta kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri ve çocuk işçilik oranları arasında anlamlı bir ilişki (-,57) bulunduğu görülmektedir. Buna göre, kişi başına düşen ortalama gelir düzeyi yükseldikçe çocuk işçilik oranı azalmaktadır. İkinci grup için de benzerini söylemek mümkündür. Bu grupta da kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri ve çocuk işçilik oranları arasında anlamlı bir ilişki (-,50) bulunduğu görülmektedir. Ne var ki, üçüncü ve dördüncü grupta aynı türden anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Araştırmaya konu olan 148 ülke için kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri ile çocuk işçilik oranları arasında anlamlı bir ilişki (-,53) gözlemlenmektedir. Gruplandırılarak ele alınmış 96 ülkede de kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri ile çocuk işçilik oranları arasında anlamlı bir ilişki (-,58) gözlemlenmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, en yoksul ülkelerin bulunduğu ilk iki grupta yoksulluk ve çocuk işçilik arasında anlamlı bir ilişki vardır. Sierra Leon (%48), Somali (%49), Etiyopya (%53) ve Nijer (%42), çocuk işçilik oranlarının en yüksek olduğu ülkelere birkaçıdır. Aynı zamanda bu ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri de oldukça düşüktür (300\$'dan daha düşük). Gelir düzeyleri yükseldikçe, çocuk işçilik oranları da azalmaktadır. Nijerya (%13), Sudan (%13), Nikaragua (%15), Vietnam (%16), Zambiya (%12) ve Senegal (%22) kişi başına düşen ortalama gelir düzeyi açısından bu grubun en üstünde yer alan ülkelerdir (800\$-1.000\$) ve bu ülkelerin çocuk işçilik oranları görüldüğü gibi çok daha düşüktür.

İkinci grupta da birinci gruptakine benzer bir ilişkinin varlığı dikkati çekmektedir. Lesotho (%23), Kamerun (%31), Bolivya (%22) ve Moldova (%32), çocuk işçilik oranlarının ikinci grupta en yüksek olduğu bazı ülkelerdir. Bu ülkelerin kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri 1.000\$-1.260\$ arasında değişmektedir. Bu grubun gelir bakımından en üstünde yer alan (1580\$ ve üstü) Mısır (%7), Honduras (%16), Filipinler (%12), Endonezya (%4), Paraguay (%15) ve Suriye (%4) gibi ülkelerde çocuk işçilik oranı daha düşüktür.

Üçüncü grupta ilk iki gruptakine benzer bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır. Bu grupta, çocuk işçilik oranları ve kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri grubun en üst düzey gelir seviyesine (3.800\$) sahip olan ülkesi Beliz'in grup içindeki en yüksek çocuk işçilik oranına (%40) sahip olmasıdır. Bununla birlikte, grupta gelir düzeyi bakımından alt sıralarda yer alan Cape Verde (%3), Azerbaycan (%7), Svaziland (%9), Ermenistan (%4) ve El Salvador (%6) düşük çocuk işçilik oranlarına sahiptir. Bu da anlamlı bir ilişkinin çıkmasını engellemektedir. Ancak, dikkat edilecek olursa grupta yer alan birkaç ülke (Guatemala, Angola, Beliz) dışında ülkelerin çocuk işçilik oranlarının genel olarak ilk grupla kıyaslandığında düşük olduğunu görmek mümkündür. χ^3 (11,95) < χ^2 (15,25) < χ^1 (28,14) olması da bu durumu desteklemektedir.

Dördüncü grupta ilk iki gruba göre daha zengin ülkeler bulunmaktadır. Bu grup içinde çocuk işçilik oranları ve kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmamasının temel nedeni, ülkelerin çocuk işçilik oranlarının birbirine yakın olması ve gelir arttıkça çocuk işçilik oranlarının yakın değer aralıkları içerisinde azalıp-artmasıdır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu grupta, sadece Meksika'nın (%16) çocuk işçilik oranı %10'un üzerindedir. Bu grupta yer alan ülkelerin çocuk işçilik oranları ortalaması %6'dır. Açıkça görülmektedir ki, ilk üç gruba oranla daha zengin olan ülkelerin çocuk işçilik oranları ortalaması da oldukça düşüktür.

Gruplandırarak ele aldığımız 96 ülkenin (kişi başına gelir düzeyi 9.000 \$'dan düşük olan) tamamına bakıldığı zaman çocuk işçilik ile kişi başına düşen gelir düzeyi arasında (-,58) anlamlı bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Gruplandırmaya almadığımız ve sadece dört tanesinde çocuk işçilik bulunan ve kişi başına düşen ortalama gelir düzeyi 9.000\$'dan yüksek olan 52 ülke de çalışmaya katıldığında, toplam 148 ülke için çocuk işçilik oranları ve kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri arasında da anlamlı (-,53) bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmaya konu olan 148 ülke incelendiği zaman bir önceki bölümde değinilen kuramsal yaklaşımları destekler nitelikte, çocuk işçilik oranları ve kişi başına düşen gelir düzeyleri arasında (-,53) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Özellikle gruplara ayrılarak incelendiği zaman en yoksul olan ilk iki grupta çocuk işçilik oranları ile kişi başına düşen gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu gözlemlenmiştir. Ne var ki genel olarak bütün ülkelere bakıldığında, ilgili bölümde birçok örnekle açıklandığı gibi, her zaman daha yüksek bir gelir de daha düşük bir çocuk işçilik oranına sahip olmayı kesinleştirmemektedir. Ancak böylesine birebir bir ilişki çıkmasını beklemek de mümkün değildir.

Yoksulluk ve çocuk işçilik arasında var olan bu anlamlı ilişkinin varlığı ve gerçekliği en fakir ve en zengin ülkelere bakıldığı zaman açıkça görülmektedir. Kişi başına düşen ortalama gelir düzeyi 20.000\$'ın üzerinde olan 31 ülkede, UNICEF'in verilerine göre 5-14 yaş arası çocuk işçilik görülmemektedir. Diğer taraftan dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alan (kişi başına düşen ortalama gelir düzeyi 500\$'dan düşük) Somali, Etiyopya, Nijer, Sierra Leon, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Uganda, Tanzanya, Burkina Faso ve Mali gibi ülkelerde çocuk işçilik oranı %35'in üzerindedir.

Sonuç

Özellikle son yıllarda çocuk işçiliği sona erdirmek için yapılan girişimlerin yoğunluk kazanması, çocuk işçilik konusunda iktisadi açıdan kuramsal yönü ağır basan çalışmaların yapılmasına ve desteklenmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, düşük ücretlerin yol açtığı yoksulluk nedeniyle çocuklarını geçindiremeyen yetişkinlerin çocuklarını çalıştırdıkları kabul edilmiştir. Bir başka deyişle, yoksulluğun çocuk işçiliğine yol açtığı düşünülmüştür. Bununla birlikte, çalışan çocukların okula devam oranlarının düşük olmasının da insani sermayelerini geliştirerek vasıf kazanmalarına engel teşkil ettiği ve bu durumun da bir 'yoksulluk tuzağı' yarattığı belirtilmiştir.

Ne var ki, bu alandaki çağdaş yazında, kuramsal açıdan var olduğu kabul edilen iktisadi ilişkiler ortaya konulmuş olsa da, çocuk işçilik ve yoksulluk ilişkisini bütün ülkeleri birbiriyle karşılaştırarak betimleyen son yıllarda yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Krueger (1997), dünyanın 20 farklı bölgesine ait 1990 yılı verilerini kullanarak çocuk işçilik ve yoksulluk arasında önemli bir ilişki bulmuştur. Bu çerçevede bu çalışma, kişi başına düşen gelir düzeyi 9.000\$'ın altında bulunan 96 ülkeyi gruplandırarak ele alırken, toplamda da 148 ülkeyi araştırmaya konu etmiştir. Bir başka deyişle, bu çalışmada, 148 ülke, 2007 yılı UNICEF verileri temel alınarak, çocuk işçilik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi araştırmak için kullanılmıştır. Bu çerçevede, kuramsal yaklaşımları destekler nitelikte, bu 148 ülkenin verileri kullanılarak yapılan bu çalışmada, çocuk işçilik oranları ile kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri arasında anlamlı (-,53) bir ilişki bulunmuştur.

Genel olarak bütün ülkelere bakıldığında, ilgili bölümde birçok örnekle açıklandığı gibi, her zaman daha yüksek bir gelir daha düşük bir çocuk işçilik oranına sahip olmayı kesinleştirmemektedir. Ancak böylesine birebir bir ilişki çıkmasını beklemek de mümkün değildir. Burada önemle üzerinde durulması gereken, en düşük kişi başına gelir düzeyine sahip olan ülkelere ilişkin ilk grubun çocuk işçilik oranı ortalamasının %28,14 olması ve en zengin ülkelere ilişkin (20.000\$ ve üstü) 31 ülkenin çocuk işçilik oranının yuzdelikle ifade edilemeyecek kadar küçük olmasıdır. Gelirleri birbirine yakın

olan ülkeler arasında çocuk işçilik oranları bazen dalgalanabilmektedir ancak tıpkı genel olarak bakıldığında bulunan anlamlı ilişki gibi, zenginlik düzeyleri farklı olan ülke gruplarının çocuk işçilik oranları da farklılaşmaktadır.

Bu yazıda, kuramsal ve tarihsel yaklaşımlara yer verilirken diğer taraftan da 148 ülkeye ilişkin veri seti kullanılarak yapılan araştırmada, kuramsal yaklaşımların gerçek verilerle ne ölçüde örtüştüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir başka anlatımla, kuramsal yaklaşımları destekler nitelikte elde edilen bu çalışmanın sonuçları, çocuk emeği ile yoksulluk arasında bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda, bir bakıma bu çalışmanın sınırlılıklarını da çizen, ülkelerin tek tek zaman içerisindeki çocuk işçilik oranlarında ve kişi başına düşen gelirlerinde yaşanan değişimler incelenebilir. Özellikle, seçilen ülkelerde çocuk işçilik oranlarının yüksek olarak görüldüğü gruplarda zaman içerisinde gelir düzeylerinde yaşanan değişimlerle, çocuk işçilik oranlarında görülen değişimler karşılaştırılarak sorunun daha yoğun olarak görüldüğü kesimlerde ortaya çıkan sonuçlar karşılaştırılabilir. Ayrıca kişi başına düşen ortalama gelir düzeyleri yerine, ülkelerin gelir dağılımlarındaki eşitsizlikleri ortaya koyan oranlar ile çocuk işçilik oranları da ele alınabilir.

Kaynakça

- Basu, K. (1999), "Child Labor: Cause, Consequence, and Cure, with Remarks on International Labor Standards", *Journal of Economic Literature*, 37: 1083-1119.
- Basu, K., and Tzannatos, Z. (2003), "The Global Child Labor Problem: What Do We Know and What Can We Do?", *The World Bank Economic Review*, 17(2): 147-173.
- Basu, K., and Van, P.H. (1998), "The Economics of Child Labor", *The American Economic Review*, 88(3): 412-427.
- Beegle, K., and Dehejia, R., Gatti, R. (2003), "NBER Working Paper 10088", *Child Labor, Crop Shock, and Credit Constraints* (Cambridge: NBER).
- Bhalotra, S., and C. Heady (2003), "Child Farm Labor: The Wealth Paradox", *The World Bank Economic Review*, 17(2): 197-227.
- Blunch, N.H., and D. Verner (2001), Revisiting The Link Between Poverty and Child Labor: The Ghanaian Experience, *CLS Working Papers 01-3*(University of Aarhus, Aarhus School of Business, Center for Labor Market and Social Research).
- Cunningham, H. (1990), "The Employment and Unemployment of Children in England c.1680-1851", *Past and Present*, 126: 115-150.
- Cunningham, H., and P.P. Viazzo, (1996), *Child Labor in Historical Perspective 1800-1985: Case Studies from Europe, Japan and Colombia* (Florence:UNICEF).
- De Vries, J. (1985), "The Industrial Revolution and The Industrious Revolution", *Journal of Economic History*, 54(2): 249-270.

- Edmonds, E.V. (2003), "Does Child Labor Decline with Improving Economic Status?", *NBER Working Paper 10134*(Cambridge: NBER).
- Emerson, P., and A. Souza (2003), "Is There a Child Labor Trap? Intergenerational Persistence of Child Labor in Brazil, *Economic Development and Cultural Change*, 51(2): 375-398.
- Galbi, A.D. (1997), "Child Labor and The Division of Labor in The Early English Cotton Mills", *Journal of Population Economics*, 10: 357-375.
- Goldin, C.D. (1979), "Household and Market Production of Families in a Late Nineteenth Century American Town", *Explorations in Economic History*, 16(2): 111-131.
- Gupta, R.M. (2000), "Wage Determination of a Child Worker: A Theoretical Analysis", *Review Development Economics*, 4(2): 219-228.
- Hazan, M., and B. Berdugo (2002), "Child Labor, Fertility and Economic Growth", *Economic Journal*, 112: 810-828.
- Horell, S., and J. Humphries (1995), "The Exploitation of Little Children: Child Labor and the Family Economy in the Industrial Revolution", *Explorations in Economic History*, 32(4): 485-516.
- Humphries, J. (2003), "Child Labour: Lessons from The Historical Experience of Today's Industrial Economies", *The World Bank Economic Review*, 17 (2): 175-196.
- Jensen, P., and H.S. Nielsen (1997), "Child Labor or School Attendance? Evidence from Zambia", *Journal of Population Economics*, 10: 407-424.
- Krueger, A. (1997), "International Labor Standards and Trade", *NBER Working Paper 5632* (Cambridge: NBER).
- Moehling, C.M. (1995), *The Intrahousehold Allocation of Resources and the Participation of Children in Household Decision-Making: Evidence from Early Twentieth Century America*, Mimeo (North Western University).
- Nardinelli, C. (1984), "The Productivity of Corporal Punishment: A Reply to Mackinnon and Johnson", *Explorations in Economic History*, 21(2): 224-228.
- Nkamleu, G.M., (2006), "Poverty and Child Farm Labor in Africa: Wealth Paradox or Bad Orthodoxy", *African Journal of Economic Policy*, 13(1): 1-24.
- Parsons, D., and C. Goldin (1989), "Parental Altruism and Self-Interest: Child Labor Among Late Nineteenth Century American Families", *Economic Inquiry*, 27: 637-659.
- Patrinos, A. H., and G. Psacharopoulos (1997), "Family Size, Schooling and child Labor in Peru- An Empirical Analysis", *Journal of Population Economics*, 10: 387-405.
- Wahba, J. (2002), *The Influence of Market Wages and Parental History on Child Labor and Schooling in Egypt* (Working Paper University of Southampton, Department of Economics).